

Цветана КРСТЕВ*
Филолошки факултет
Универзитета у Београду

Марија ПАНТИЋ
Филолошки факултет
Универзитета у Београду

КОРПУСНА АНАЛИЗА НЕКИХ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНИХ КОНСТРУКЦИЈА И ЊИХОВО ПРЕДСТАВЉАЊЕ У ЕЛЕКТРОНСКИМ РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

У раду се говори полилексичким изразима и њиховој специфичности у аутоматској обради језика, као и о начину и проблемима њиховог представљања у електронским речницима који ту обраду треба да подрже. Посебан фокус рада су предлошко-падежне конструкције са претежно придевском конституентском вредношћу. Ради утврђивања особина ових конструкција и њихове могуће класификације обављено је корпусно истраживање на узорку од 30 одабраних предлошко-падежних конструкција чије структуре се могу сврстати у четири модела. Добијени резултати треба да омогуће изградњу електронских речника у формату који одговара природи предлошко-падежних конструкција.

Кључне речи: аутоматска обрада српског језика, електронски речници, корпус савременог српског језика, предлошко-падежне конструкције, регуларни изрази, коначни трансдуктори

1. О полилексичким изразима

Основна јединица обраде у системима који се заснивају на обради природних језика је најчешће реч, или боље речено појединачна реч. Оваква одлука је колико природна, јер се заснива на традиционалном лингвистичком и лексикографском погледу, толико и прагматична јер је ту основну јединицу

* cvetana@matf.bg.ac.rs

обrade, чини се, једноставно идентификовати па то може без много проблема да учини и рачунар.¹ Уколико знамо шта је алфабет језика на коме је текст написан, онда се речи тог текста једноставно могу идентификовати као *ниске алфабетских карактера између два неалфабетска карактера*. Када се речи у тексту тако једноставно идентификују, поставља се питање да ли су *брже*, *брзом* и *брз*, као и *боље*, *добром* и *добар*, различите речи или варијанте исте речи. Према традиционалном становишту то ће све бити флективне варијанте исте речи па ће програми за аотирање текста, такозвани тагери (енгл. *tagger*), свакој овако идентификованој појединачној речи доделити, као основне информације, њену лему, или нормализовани облик, и врсту речи – придеви *брз* и *добар* у нашем примеру. Овако обрађен или припремљен текст очекују као улаз многи програми који треба да обаве сложенију обраду текста – синтаксичну и семантичну анализу – у циљу његове даље трансформације, на пример, сумаризације или превођења.

Ситуација, свакако, није баш овако једноставна јер се поставља питање какав је статус, на пример, израза *брже-боље*. Уколико цртицу схватимо као елемент алфавета језика, ствар је јасна – *брже-боље* је једна реч. Али укључивање цртице у алфабет језика је непожељно, пре свега јер се традиционално не сматра делом алфавета, а потом и стога, што за разлику од слова алфавета има и статус интерпункцијског или специјалног знака. Израз *брже-боље* се осим тога, као и многи слични, може писати с цртицом или без ње што доводи до неминовног одговора – *брже-боље* није једна реч.² Уколико се ради о појединачним речима, онда ће их тагер у тексту који аотира као такве и означити, и при томе ће морати да начини избор код одабира леме, тј. нормализованог облика, и врсте речи (Табела 1).³

Табела 1. Могућности тагирања појединачних речи израза *брже-боље*

Прва могућност			Друга могућност			Трећа могућност		
брже	брз	Λ	брже	брзо	ADV	брже	брже	ADV
–		PNC	–		PNC	–		pnc
боље	добар	Λ	боље	добро	ADV	боље	боље	ADV

Коју год могућност тагер појединачних речи одабрао, велики су изгледи да ће програм који се ослања на рад тагера, на пример, синтаксични анализатор, наићи на непредвиђену ситуацију (нпр. анализирајући реченицу *А гад брже-боље то гласно преведе.*) Уколико синтаксични анализатор и превазиђе

¹ Када кажемо рачунар, мислимо, свакако, на рачунарске програме.

² Према Речнику Матице српске израз *брже-боље* се пише с цртицом. Према Корпусу савременог српског језика СрпКор 2013 израз *брже-боље* се јавља 222 пута, док се израз *брже боље* јавља 44 пута.

³ Занемаримо у овом тренутку да *боље* може бити и аорист глагола *бољети*.

ову ситуацију, проблем може наступити за машинског преводиоца који треба да избегне буквални превод, на пример, на енглески *quicker-better*.⁴

Примери ове врсте указују да системи за обраду природних језика морају посебну пажњу посветити оваквим полилексичким изразима⁵ због њихових изненађујућих својстава која се не могу лако предвидети из речи од којих се састоје. С обзиром на разноврсну природу полилексичких јединица, многи аутори су понудили своје дефиниције – ми ћемо се овде држати оне коју су предложили Болдвин и Ким у поглављу посвећеном полилексичким јединицама у монографији о обради природних језика (Болдвин/Ким 2010), следећи становишта изнета у (Саг и др. 2002):

Полилексички изрази су лексичке јединице које: (а) се могу декомпоновати у више лексема; (б) исказују лексичку, синтаксичну, семантичну, прагматичну или статистичку идиоматичност.⁶

Први део ове дефиниције обично подразумева, за енглески али и за већину европских језика, да су лексичке јединице у полилексичком изразу раздвојене размаком или неким другим неалфабетским сепаратором, док се други односи на маркираност, односно на одступање полилексичког израза од основних својстава компонената које су у њеном саставу. Идиоматичност је повезана с појмом композиционалности који одражава до ког степена се из комбинације својстава компонената могу предвидети својства целине – израза. Премда горња дефиниција ништа не говори о томе, полилексички изрази обухватају како изразе у којима су компоненте увек суседне и у утврђеном редоследу, као у случају израза *брже-боље*, тако и оне у којима редослед компонената није непроменљив, а дозвољене су и разне врсте модификатора, на пример, израз *обрати бостан*, се може реализовати и као *обрати зелен бостан*, па и *обрати транзициони бостан*.

Посебну занимљивост као и значај полилексичких израза за обраду природних језика чини процена да је њихов број упоредив с бројем појединачних речи у лексикону говорника која је исказана у радовима многих аутора: на пример, у (Грос 1986) се истиче да док француски речници садрже око 1.500 прилога као појединачних речи, број прилога као полилексичких јединица је већи од 5.000. Такође, Грос истиче да полилексичке јединице у француском преовладају међу свим врстама речи. За српски језик једну процену даје српски Ворднет у коме је број полилексичких израза у синсетовима отприлике 25%.⁷

⁴ Гугл преводилац успешно превазилази овај проблем у иначе неуспешном преводу реченице *A gad брже-боље то гласно преведе* са *A bastard hastily to loud translated*. (30. март 2017)

⁵ Термин *полилексичка јединица* одговара терминима *multiword expressions* и *multiword units* који су општеприхваћени у научној литератури на енглеском језику из области обраде природних језика.

⁶ A multiword expression (MWE) is: 1. decomposable into multiple simplex words; 2. lexically, syntactically, semantically, pragmatically and/or statistically idiosyncratic.

⁷ Српски ворднет се може консултовати на адреси: <http://sm.jerteh.rs/Default.aspx>. Процена потиче из 2006. године.

2. Мотивација

Електронски морфолошки речници српског језика намењени искључиво аутоматској обради развијају се већ дуги низ година (Крстев 2008), те њихова данашња величина и садржај обезбеђују њихово успешно коришћење у реалним апликацијама обраде српског језика. Ови речници садрже облике речи преко 155.000 лема, а њихов садржај покрива како општу лексику (71%) тако и властита имена – лична, геополитичка, имена организација, и сл. (29%). Такође, речник садржи појединачне леме (90%) као и полилексичке јединице (10%). Основна јединица ових речника је облик речи коме су придружене лема (најчешће одредница традиционалног речника), врста речи, маркери који описују њена синтаксична, семантичка, употребна, дијалектска, доменска својства, а потом и кодови морфосинтаксичне реализације. Више детаља о формату електронског речника је дато у (Витас 2002) и (Крстев 2008).

Како је речено у претходном одељку, полилексичке јединице представљене у е-речнику српског језика покривају све врсте речи, осим глагола.⁸ Следећи примери из речника лема илуструју полилексичке јединице које припадају различитим врстама речи:

у току дана, ADV+Temp
 на врх ножа, ADV+Amm+Quant+MesApp+DOM=Culinary
 у нади да, CONJ
 по угледу на, PREP+Ncn+p4
 лаку ноћ, INT+Salute
 брз на језику, A+Attr
 првомајски уранак, N+Event

Ове леме, за променљиве врсте речи – именице и придеве – омогућавају да се уз помоћ информације о флективном понашању⁹ произведу сви њихови флективни облици и уз њих додају и информације о морфолошким својствима, на исти начин како је то урађено и за појединачне речи. Неколико таквих облика за *првомајски уранак* је:

првомајски уранак, првомајски уранак. N:ms4q
 првомајског уранка, првомајски уранак. N:ms2q
 првомајски уранци, првомајски уранак. N:mp1q¹⁰

До сада полилексичке јединице које укључују глаголе нису обрађиване, пре свега јер се оне не могу описати искључиво помоћу е-речника. Наиме, те лексичке јединице обично испољавају већу флексибилност у погледу реда речи, коришћења модификатора, појављивања уметнутих делова, и тако даље. Подстакнути радом (Калиска/Уланд 2014) који се бави предлошким

⁸ Полилексички бројеви, због своје природе и отвореног комбиновања, нису укључени у е-речнике већ се проблем њиховог идентификовања решава на други начин, коришћењем коначних аутомата (Крстев 2008).

⁹ Ове информације, које су у кодираним облику, у горњим примерима нису наведене ради једноставности записа.

¹⁰ m – мушки род, s, p – једнина, односно, множина, 1, 2, 4 – номинатив, генитив, акузатив, q – неживо

посткопуларним полилексичким јединицама у француском, норвешком и пољском преузели смо почетно истраживање сличних јединица у српском језику ради утврђивања њихових основних својстава и могућности њиховог формалног описивања које би се уклапало у досадашњи оквир за обраду текстова на српском језику уз помоћ лексичких ресурса.

3. Досадашња истраживања предлошко-падежних конструкција са придевским конституентским вредностима

Овај рад ослања се на систем значења и функција предлошко-падежних конструкција у *Граматичи српског језика* Живојина Станојчића и Љубомира Поповића и полази од дефиниције предлошко-падежне конструкције као конституентског облика именичке јединице (именице, именичке синтагме и именичке заменице) која у њој стоји. У српском језику, именичке јединице, па самим тим и предлошко-падежне конструкције, могу имати именичку, придевску и прилошку конституентску вредност (Станојчић/Поповић 2000: 273–275). Предлошко-падежне конструкције које се разматрају у овом раду углавном имају придевске конституентске вредности¹¹, а њихови конституентски облици су *без* + генитив, *до* + генитив, *од* + генитив, *иза* + генитив, *изван* + генитив, *са* + генитив, *између* + генитив, *на* + локатив, *у* + локатив, *при* + локатив и *под* + инструментал. Придевске конституентске вредности јављају се у функцијама атрибута, копулативног и допунског предикатива, актуелног квалификатива и апозитива, а могу исказивати квалитативна, градивна или присвојна значења (Станојчић/Поповић 2000: 279–280). Типична квалитативна значења исказују се квалитативним генитивом, инструменталом, локативом и конструкцијом *без* + генитив (Станојчић/Поповић 2000: 280; Марковић 2016: 21). Конструкције *изван* + генитив (*изван себе*), *између* + генитив (*између чекића и наковња*), *од* + генитив (*од речи*) и *до* + генитив (*ни до колена*) исказују, дакле, или атипична квалитативна или нека друга значења. Квалитативним значењем конструкције *од* + генитив детаљно се бави Александра Марковић у својој докторској дисертацији ”Падежи и предлошко-падежне конструкције са квалитативним значењем у савременом српском књижевном језику”, уз анализу обраде ове конструкције у радовима различитих аутора, који као опште значење предлога *од* издвајају аблативност (Марковић 2016: 152–224).

Дисертација Александре Марковић даје јасан увид у развој појма квалитативности и његовог постепеног проширивања и усложњавања кроз преглед досадашњих истраживања падежа и предлошко-падежних конструкција са квалитативним значењем у српској лингвистици (Марковић 2016: 8–23), који овде укратко преносимо. Марковић наводи да први синтаксичари, међу који-

¹¹ Изузетак су конструкције *изван руке* и *иза браве*, које имају јасно прилошко (месно) значење, док конструкцију *на леђу* можемо сматрати граничним случајем, јер у различитим контекстима може изражавати и особину и начин.

ма су Ђуро Даничић, Стојан Новаковић и Петар Будмани, значење особине везују само за квалитативни генитив, док Томислав Маретић ово значење везује и за генитив са другим предлозима (укључив и предлог *од*), за акузатив са предлозима *на* и *по*, за локатив са предлогом *по* као и за инструментал без предлога и са предлогом *под*. Даље се наводи да је квалитативност генитива материје најпре забележена у раду Пере Ђорђевића, који квалитативно значење повезује и са посесивним, а сматра га једним од аблативних значења генитива. Марковић напомиње да је Пера Ђорђевић такође и први синтаксичар који је дао дефиницију падежа у српској лингвистици и експлицитно указао на предикативну функцију квалитативног генитива. Александар Белић се сматра утемељитељем теоријских разматрања падежног система у србистици, а овде се као посебно значајна издваја његова анализа односа између допунских и одредбених синтагми. Он синтагме дели на зависне, које се заснивају на јединству појма и могу бити допунске и одредбене, и функцијске, које чине појмови повезани јединственом функцијом. Допунске синтагме чине именица и њена одредба или допуна у зависном падежу, док одредбене синтагме чине синтагме придевског и прилошког типа, што су по њему синтагме у којима су придев или прилог одредбене а не централне речи. Он истиче да се допунске синтагме могу употребити као одредбене, а настанак квалитативног, одредбеног генитива везује за допунски посесивни. У раду Михаила Стевановића посебно је интересантна његова радикална тврдња да се сви падежи са различитим предлозима могу јавити у атрибутској функцији. Ову тврдњу Марковић оспорава, а она није у складу ни са нашим резултатима. Михаило Стевановић повезује посесивна значења са партитивним и аблативним (Марковић 2016: 26), а генитив порекла, у којем се преплићу посесивно и аблативно значење, сматра блиским квалитативном. И Милка Ивић говори о синкретизму посесивног генитива и аблатива потицања (Марковић 2016: 107). Истраживањима Милке Ивић Марковић посвећује доста пажње, а овде је битно поменути да у својој класификацији падежа она узима у обзир и значење и функцију, што за резултат има с једне стране поделу на падеже контакта (акузатив, датив и локатив) и падеже конекције (генитив и инструментал), а с друге, поделу на падежне облике којима се означавају основне синтаксичке функције, који су увек слободни, и оне са одредбеном функцијом, који се јављају са предлогом или обавезним одредбама. Милка Ивић ипак издваја и тип слободних падежних облика који могу имати конкурентне облике са предлогом. Марковић скреће пажњу на потребу да се повежу семантички блиска значења, што поштовање искључиво функционалних критеријума не допушта, као у случају поделе падежа коју Ивана Антонић даје у *Синтакси савременог српског језика*. Она падеже дели према односима које граде, а то су однос имплементације (субјектатски и објекатски), однос комплементације (објекатски и експликативни) и однос детерминације. Ивана Антонић истиче да се конструкција *од* + генитив остварује само са аблативним значењем, у које сврстава и квалитативно (Марковић 2016: 154). Марковић на крају помиње и две семантичке категорије које Милош Ковачевић издваја за предлошко-падежне конструкције у фун-

кцији неконгруентног атрибута са значењем карактеристичне појединости. У прву категорију спадају предлошко-падежне конструкције које означавају интегрални део или интегралну особину центра именичке синтагме, имају и функцију и значење правог придева, и могу се заменити лексичким синонимом у функцији конгруентног придевског атрибута, док у другу категорију спадају предлошко-падежне конструкције које означавају привремену одредбу центра именичке синтагме, имају придевску функцију, али не и чисто атрибуто-ско значење, и не могу се заменити конгруентним атрибутима, већ само релативном реченицом.

Из свега изложеног може се закључити да се постојеће класификације функција и значења предлошко-падежних конструкција и падежа не морају узети као коначне, и да се њиховом анализом и разрадом, може доћи до нових увида, као што дисертација Александре Марковић илуструје. Квалитативност изражена предлошко-падежним конструкцијама које за сада нису сврстане у конструкције са квалитативним значењем може бити предмет неког будућег истраживања.

4. Прикупљање података претрагом корпуса

Предмет овог истраживања су предлошко-падежне конструкције које могу имати функцију копулативног предикатива и мање или више идиоматизовано значење особине, било као једино или као једно од могућих значења. На примерима употребе одабраних предлошко-падежних конструкција које одговарају овом критеријуму анализирана су њихова различита значења и њима одговарајуће функције, модификације којима подлежу и саме конструкције и именичке јединице које у њима стоје и променљивост места копуле, а код одређених конструкција и променљивост редоследа именичких јединица. Примери употребе добијени су претрагом Корпуса савременог српског језика СрпКор2013¹² и интернета за следеће предлошко-падежне конструкције: *на леду, на иглама, на чуду, у чуду, иза браве, под гасом, под упитником, у праву, при памети, при себи, изван себе, изван руке, од речи, без паре, на цени, с(а)/од раскида, на измаку снага/снаге, под знаком питања, у центру/средишту пажње, без длаке на језику, у дуговима до гуше, између чекића и наковња, без куће и кућишта, без кучета и мачета, без главе и репа, на крв и нож, у голој води и ни до колена.*

4.1. Претрага према унутрашњој структури

За сврху напредне претраге Корпуса савременог српског језика пожељно је најпре издвојити основне моделе структуре посматраних предлошко-падежних конструкција и свести их на низове одговарајућих врста речи. Све

¹² <http://korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpusi.html>

обрађене предлошко-падежне конструкције могу се сврстати у четири модела:

Модел 1: ПРЕДЛОГ + ИМЕНИЦА: *на леду, на иглама, на чуду, у чуду, иза браве, под гасом, под упитником, у праву, при памети, при себи, изван себе, изван руке, од речи, без паре, на цени, с(а)/од раскида.*

Модел 2: ПРЕДЛОГ + ИМЕНИЧКА СИНТАГМА (ИМЕНИЦА ЦЕНТАР + ИМЕНИЦА РЕКЦИЈСКИ ПАДЕЖНИ АТРИБУТ ИЛИ ПАДЕЖНИ АТРИБУТ СА ПРИДЕВСКИМ ЗНАЧЕЊЕМ): *на измаку снага/снаге, под знаком питања, у центру/средишту пажње.*

Модел 3: ПРЕДЛОГ + ИМЕНИЧКА СИНТАГМА (ИМЕНИЦА ЦЕНТАР + ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНА КОНСТРУКЦИЈА ПАДЕЖНИ АТРИБУТ СА ПРИЛОШКИМ ЗНАЧЕЊЕМ): *без длаке на језику, у дуговима до гуше.* Основни облик предлошко-падежне конструкције у оквиру именичке синтагме је ПРЕДЛОГ + ИМЕНИЦА.

Модел 4: ПРЕДЛОГ + НАПОРЕДНА ИМЕНИЧКА СИНТАГМА (ИМЕНИЦА + ВЕЗНИК ”и” + ИМЕНИЦА): *између чекића и наковња, без куће и кућишта, без кучета и мачета, без главе и репа, на крв и нож.*

Предлошко-падежне конструкције у *голој води* и *ни до колена* не могу се сврстати ни у један од ових модела. Оне су најсличније моделу 1, с тим што и једна и друга садрже обавезне елементе који моделом 1 нису као такви обухваћени, а то су речца *ни* у конструкцији *ни до колена* и придев *голој* у конструкцији у *голој води*. Конструкцији у *голој води* може се прикључити конструкција *без пребијене паре*, ако се она сматра различитом од конструкције *без паре*, при чему се придевски атрибут *пребијене* узима за обавезан. Овде ће се предлошко-падежна конструкција *без пребије паре* посматрати као модификовани облик конструкције *без паре*.

На основу ова четири модела могу се формирати следећи регуларни изрази:¹³

```
[pos="PREP"] [pos="N"]
[pos="PREP"] [pos="N"] [pos="N"]
[pos="PREP"] [pos="N"] [pos="PREP"] [pos="N"]
[pos="PREP"] [pos="N"] [pos="CONJ"] [pos="N"]
```

Ови изрази, међутим, нису посебно корисни у претрази јер дају јако пуно резултата од којих многи нису релевантни за ово истраживање. Неопходно је, дакле, формирати посебне изразе за сваку од ових предлошко-падежних конструкција, навођењем одговарајућих предлога и падежних облика одговарајућих именица. Коришћењем изрази [word="pod"] [word="znak"] [word="pitanxa"] изостављају се резултати попут оних наведених у примерима 1а и 1б, док ће се исти јавити као резултати претраге за изразе [word="pod"] [lemma="znak"] [lemma="pitanxe"] и [word="pod"] [lemma="gas"].

1. а. *Овог пута њена победа ни једног тренутка није доведена под знак питања, а вођство Шпанкије у другом сету од 2 : 0 тргло ју је да меч приведе крају у високом ритму.*

¹³ Регуларни изрази су у облику какав предвиђа напредна претрага СрпКор2013.

- б. ...рекао нам је истражни судија М. М., који је са полицијом под гас маскама извршио увиђај, да су више дана пре него што су пронађени, лежали мртви у својој кући.¹⁴

Према томе, у претрази су за поменута четири модела као почетни коришћени следећи изрази:

МОДЕЛ 1:

[word=»na»][word=»ledu»]	[word=»pri»][word=»sebi»]
[word=»na»][word=»iglama»]	[word=»pri»][word=»pameti»]
[word=»na»][word=»ceni»]	[word=»pod»][word=»gasom»]
[word=»na»][word=»cyudu»]	[word=»pod»][word=»upitnikom»]
[word=»u»][word=»cyudu»]	[word=»iza»][word=»brave»]
[word=»na»][word=»pravu»]	[word=»bez»][word=»pare»]
[word=»(iz)?van»][word=»ruke»]	[word=»(iz)?van»][word=»sebe»]
([word=»sa?»][word=»od»])[word=»raskida»]	

МОДЕЛ 2:

[word=»pod»][word=»znakom»][word=»pitanxa»]
[word=»u»]([word=»sredisxtu»][word=»centru»])[word=»paznxe»]
[word=»na»][word=»izmaku»][word=»snag(a)e»]

МОДЕЛ 3:

[word=»bez»][word=»dlake»][word=»na»][word=»jeziku»]
[word=»u»][word=»dugovima»][word=»do»][word=»gusxe»]

МОДЕЛ 4:

[word=»bez»][word=»kucyeta»][word=»i»][word=»macyeta»]
[word=»bez»][word=»kucxe»][word=»i»][word=»kucxisxta»]
[word=»bez»][word=»glave»][word=»i»][word=»repa»]
[word=»bez»][word=»kucyeta»][word=»i»][word=»macyeta»]
[word=»na»][word=»krv»][word=»i»][word=»noz»]
[word=»izmedxu»][word=»cyekicxa»][word=»i»][word=»nakovnxa»]

За конструкције *ни до колена* и *у голој води* за претрагу су коришћени изрази [word=»ni»][word=»do»][word=»kolena»], односно [word=»u»][word=»goloj»][word=»vodi»]. Наведени регуларни изрази не проналазе примере попут следећих:

2. а. *Одржавање параде, која сваке године привлачи милионе љубитеља из целог света, под знаком је питања.*
- б. *Чопор лавова на измаку је снага.*
- в. *Јуанитина мајка изван је себе јер услед сиромаштва у којему живе није била у могућности помоћи својем дјетету.*

¹⁴ Сви примери су у овом раду пренети у оном облику у коме су пронађени у СрпКор2013 (или на интернету), са штампарским и правописним грешкама ако их има. Сви примери можда не припадају српској књижевној норми. Имена људи су анонимизирана тамо где је то било потребно.

- г. *Овако како си написала без главе је и репа.*
 д. *Без длаке је на језику и такав му је стил.*

Да би овакви примери били пронађени, израз за претрагу треба да укључи и опциони копулативни глагол, дакле *KopGI?*, при чему је:

$KopGI = [\text{lemma} = \text{jesam}] [\text{lemma} = \text{biti}] [\text{lemma} = \text{hteti}]$.¹⁵

У досада обрађеним предлошко-падежним конструкцијама, са изузетком предлошко-падежних конструкција *изван руке* и *изван себе*, копулативни глагол не може се јавити непосредно иза предлога, а у предлошко-падежним конструкцијама Модела 1 он се може јавити само ако му претходи придевски атрибут. Потребно је, стога, поред копулативног глагола, израз за претрагу проширити и опционим придевским атрибутима, да би се претрагом обухватили и примери попут следећих:

3. а. *У потпуном је праву, ово је апсолутна истина....*
 б. *Буди се! При здравој је памети.*

Оваквом структурирању, ипак, не подлежу све предлошко-падежне конструкције Модела 1, али је можда непожељно унапред одбацити као немогуће структуре попут *од чврсте је речи*. У неидиоматском значењу јавља се *под пуним је гасом*. У следећем примеру копулативни глагол јавља се између зависног члана и центра придевске синтагме која има функцију придевског атрибута у именичкој синтагми чији је центар именица *лед*:

4. а. *Након прошлогодишњег неуспеха филма Lions for Lambs, продуцентска кућа United Artists на врло је танком леду.*

Придевски атрибут тражимо изразом:

$PridAtr = ([\text{pos} = \text{ADV}] [\text{pos} = \text{PAR}] [\text{pos} = \text{CONJ}] [\text{pos} = \text{PUNCT}])^* ([\text{pos} = \text{A}] [\text{pos} = \text{PRO}] [\text{pos} = \text{PUNCT}]) ([\text{pos} = \text{ADV}] [\text{pos} = \text{PAR}] [\text{pos} = \text{CONJ}] [\text{pos} = \text{PUNCT}])^*$

при чему од могућих придевских јединица изостављамо редни број. Поред придева, у придевске јединице спадају и придевске заменице (5а) и придевске синтагме, које могу садржати прилоге (5б) и одређене речце (5в). Овим изразом обухватамо и модификацију знацима интерпункције као у 5г. *PridAtr** допушта понављање придевске јединице (5д), а примери 5ђ и 5е илуструју поребу за укључивањем $[\text{pos} = \text{PUNCT}]$ и $[\text{pos} = \text{CONJ}]$ у опционални део изрази.

5. а. *Зато већ деценијама није у центру његове пажње био купац, са својим жељама и захтевима...*
 б. *Моје лично мишљење је и даље да је ово на врло танком леду....*
 в. *Јововић ће бит 'на баш танком леду.*

¹⁵ У овом ћемо одељку, ради прегледнијег представљања упитних образаца, користити „променљиве” за запис делова образаца који се јављају у разним упитима. У складу са правилима упитних образаца за претрагу корпуса *A?* ће означити да се образац *A* на неком месту може, али не мора појавити, *A** да се образац *A* може понављати, али се и не мора појавити, док *A+* значи да се образац мора појавити бар једном а може се и понављати.

- г. У клубу су сви **на «иглама»** због спорог опоравка капитена, а уколико третмани не уроде плодом, С. ће морати «под нож».
- д. ...дуго времена је била другоразредно питање европске интеграције, да би се **у центру европске политичке пажње** нашла осамдесетих година.
- ђ. ...опет су **у центру полицијско-медијске пажње**. У рејону Танушевца, за непуну два месеца, из заседе су убијена два полицајца...
- е. Наш суграђанин С. П., који води Азил за псе, поново је **у центру домаће и светске пажње**, због храброг спасавања овог малог пса.

Већина именичких јединица предлошко-падежних конструкција МОДЕЛА 1 подлеже модификацији придевским јединицама. Изузетак су конструкције *с(а)/од раскида, при себи, изван себе* (за последње две је пронађен само по један пример).

Код предлошко-падежних конструкција из МОДЕЛА 2, копулативни глагол јавља се или иза придевског атрибута или иза центра а испред зависног члана именичке синтагме или његовог придевског атрибута. Нису пронађени примери појављивања придевског атрибута истовремено и уз главни и уз зависни члан именичке синтагме, као ни примери појављивања копулативног глагола између зависног члана и центра придевских синтагми у функцији придевског атрибута (нпр. *под веома је великим знаком питања* или **под знаком веома је великог питања*). Модификацији придевским атрибутом подлежу и центар и зависни члан именичке синтагме у све три предлошко-падежне конструкције.

- б. а. *Стога, **под великим знаком је питања** шта Руси сматрају под великим тектонским промјенама...*
- б. *А све остало што вам се овдје продаје као органско и као здраво, **под знаком је великог питања**.*
- в. ***Под великим је знаком питања** да ли ће Хашки трибунал, као што је планирано, крајем октобра донијети пресуду В. Ш.*

За МОДЕЛ 3, пронађени су само примери у којима копулативни глагол следи центар именичке синтагме, и то без примера који укључују придевске атрибуте (не јавља се ништа попут **у коцкарским дуговима је до гуше* или **без иједне длаке је на језику*). За предлошко-падежну конструкцију *без длаке на језику* пронађен је само један пример јављања придевског атрибута уз именицу у предлошко-падежној конструкцији која као зависни члан именичке синтагме има функцију падежног атрибута (7а), док се у истој конструкцији придевски атрибут чешће јавља уз именицу која је центар те исте именичке синтагме (као у 7б).

- 7. а. ...ја сам човек **без длаке на свом језику**...
- б. *Ево шта сам им рекао **без иједне длаке на језику**, без увијања и натезања.*

За МОДЕЛ 4, пронађен је један пример у којем копулативни глагол следи иза прве јединице напоредног низа, а, као и у МОДЕЛУ 3, овај пример не укључује придевске атрибуте. У МОДЕЛУ 4, придевски атрибут може се наћи уз обе јединице (8а), мада се најчешће јавља само уз прву.

8. а. *Као и други напредни интелектуалци који су трагали за истином, и В. се често налазио између чаријског наковња и партијског чекића, који му је вечно био над главом.*

Предлошко-падежна конструкција у *дуговима до гуше* подлеже и инверзији, при чему предлошко-падежна конструкција *до гуше* претходи предлошко-падежној конструкцији у *дуговима*, а између њих се може наћи копулативни глагол, док се у оквиру предлошко-падежне конструкције у *дуговима* може наћи и придевски атрибут (8а). Оваквом инверзијом предлошко-падежна конструкција *до гуше* не губи функцију падежног атрибута до прилошким значењем.

9. а. *Ч. Ш. до гуше у коцкарским дуговима.*

Инверзији подлежу и напоредне јединице у предлошко-падежним конструкцијама *без главе и репа, између чекића и наковња и без кучета и мачета*:

10. а. *Дај се спусти с тог облака и јави за једно 20-30 година како напредује живот у сигурносном балону без мачета и кучета.*

б. *Не уживам кад се, макар само у једном секунду, нешто у мени опучи и промакне без репа и главе.*

- в. *Срби су се нашли између наковња и чекића, А. К. и Х. Т.*

Проширења за копулативне глаголе и придевске атрибуте могу се обухватити следећим изразом:

$$PridKop = (KopGl \mid PridAtr),$$

па се предлошко-падежне конструкције МОДЕЛА 1 могу тражити уметањем опционих придевских јединица и копулативних глагола *PridKop** између одговарајућих предлога и падежних облика именице, тако да би се, на пример, предлошко-падежна конструкција *на леду* тражила следећим изразом:

$$[word="na"] PridKop* [word="ledu"]$$

Изрази за претрагу предлошко-падежних конструкција из МОДЕЛА 2 могу се проширити у складу са описаном дистрибуцијом копулативних глагола и придевских атрибута, чиме ће се за предлошко-падежну конструкцију *под знаком питања* добити следећи израз:

$$[word="pod"] PridKop* [word="znakom"] PridKop* [word="pitanxa"]$$

Предлошко-падежним конструкцијама из МОДЕЛА 3 и МОДЕЛА 4 може се приступити на исти начин, али пошто се у МОДЕЛУ 3 јављају само заменице у функцији придевских атрибута, и то само уз предлошко-падежну конструкцију *без лаке на језику*, ова конструкција може се тражити изразом:

$$[word="bez"] [pos="PRO"]? [word="dlake"] KopGl? [word="na"] [word="jeziku"]$$

За предлошко-падежну конструкцију у *дуговима до гуше* треба тражити и основни и инверзни облик, при чему само инверзни облик може садржати придевски атрибут и то уз предлошко-падежну конструкцију у *дуговима*. Дакле, за предлошко-падежну конструкцију у *дуговима до гуше* може се употребити следећи израз:

```
([word=>u][word=>dugovima]KopGI?[word=>do][word=>gusxe])| ([word=>do][word=>gusxe]KopGI?[word=>u]PridAtr*[word=>dugovima])
```

Као што је већ речено, у предлошко-падежним конструкцијама из модела 4, придевски атрибут се може јавити испред обе јединице напоредног низа, док се копулативни глагол може јавити само иза прве, а неке од напоредних конструкција подложне су и инверзији, па ће израз за претрагу предлошко-падежне конструкције *између чекића и наковња* бити:

```
([word=>izmedxu]PridAtr* ([word=>cyekicxa][word=" nakovnxa"])KopGI? [word="i"]PridAtr* ([word="cyekicxa"][word=" nakovnxa"])
```

Код предлошко-падежне конструкције *без куће и кућишта* не јавља се ни инверзија напоредних јединица ни уметнути копулативни глагол, као ни модификација придевским атрибутом друге јединице напоредног низа, али се предлог *без* може поновити испред друге јединице напоредног низа, па се ова предлошко-падежна конструкција може тражити изразом:

```
[word="bez"]PridAtr* [word="kucxe"][word="i"][word="bez"]?[word="kucisxta"]
```

Предлошко-падежна конструкција *без главе и репа* подлеже инверзији напоредних јединица, модификацији придевским атрибутом прве јединице напоредног низа, као и уметању копулативног глагола и понављању предлога иза ње. Овој предлошко-падежној конструкцији одговара следећи израз:

```
[word=>bez]PridAtr* ([word=>glave][word=>repa])KopGI? [word=>i][word=>bez]?( [word=>glave][word="repa"])
```

Предлог се у добијеним резултатима не понавља када се уз прву јединицу напоредног низа јави придевски атрибут.

4.2. Ограничавање десног и левог контекста

Претрагу корпуса СрпКор којом се ограничава десни и леви контекст илустроваћемо на примеру предлошко-падежне конструкције у *центру/средисти*у *пажње*. Циљ овакве претраге је да се пронађу функције анализираних фраза (видети одељак 5).

Следећи израз дозвољава уметнута копулу, модификацију придевским атрибутом за обе именице, а леви и десни контекст су без ограничења (број резултата 591):

```
CenSred = ([word="centru"][word="sredisxtu"])[word="u"] PridKop* CenSred PridKop* [word="paznxn"]
```

Ограничавање левог контекста било којим глаголом добија се упитом:

[pos=»V»][word=»u»] PridAtr* CenSred PridAtr* [word="pazxnxe"]

Сви добијени резултати (315) су релевантни и у свима њима тражена предлошко-падежна конструкција јесте део истог предиката као и глагол који јој претходи, а то је у већини примера копулативни предикат. Поред копулативних глагола јављају се и глаголи *налазити се*, *наћи се*, *доћи* и сл.

Доста успешно ограничавање на функцију копулативног предикатива остварује се изразом:

KopGI [word="u"] PridAtr* CenSred PridAtr* [word="pazxnxe"]

Међу резултатим (256) је примећен само један пример у којем тражена предлошко-падежна конструкција не врши функцију копулативног предикатива.

11. а. *...екли што су имали да кажу – на биралиштима, о страначким претендентима за председника САД – остали су у **центру пажње** домаће и стране јавности.*

Ограничавање левог контекста на прилог који одређује интензитет и одговарајуће речце за истицање није могуће, јер није могуће презицирати тип прилога и речце.

[(pos="ADV")[(pos="PAR")]]+[word="u"] CenSred PridAtr* [word="pazxnxe"]

Овај израз налази 75 резултата, међу којима је само неколико примера поменуте модификације тражене предлошко-падежне конструкције. Следећи пример није релевантан јер прилог *поново* не одређује интензитет:

12. а. *...ете свакако је за осуду јер се то не памти на овим просторима „откако је гавран поцрнео”. Судије су поново у **центру пажње** што, свакако, није добро.*

И десни контекст може се ограничити глаголом (95 резултата):

[word="u"] PridAtr* CenSred PridAtr* [word="pazxnxe"] [pos="v"]

13. а. *Током свих 90 минута „гробари” су били у **центру пажње** поновивши цео репертоар прозивки на рачун челника клуба који је био обогаћен паролама...*
- б. *...итика имиграције и азила дуго времена је била другоразредно питање европске интеграције, да би се у **центру европске политичке пажње** нашла осамдесетих...*
- в. *...којој су претходила за овакве прилике уобичајена руковања и позирања, а пре тога у **центру пажње** су били Обабини састанци са појединим лидерима...*

Неки од резултата не одговарају траженим конструкцијама и контексту. Глаголи *наћи се* и *налазити се* јављају се у десетак примера, а остало су

примери са копулативним глаголима. За истовремено ограничавање и левог и десног контекста било којим глаголом користићемо израз:

[pos="V"][word="u"] PridAtr* CentrSred PridAtr* [pos="v"].

14. а. *Сваки човек је био слављеник и свака кућа, свака улица место славља. Али је у **средишту пажње** био трг Славија, где су се окупили хиљаде људи, жена и деце...*

У примеру 14 тражена предлошко-падежна конструкција јавља се између помоћног глагола и главног дела сложеног глаголског облика у функцији копуле, па се за овакву реализацију тражене предлошко-падежне конструкције претрага може сузити на копулативне глаголе (18 резултата):

KoplGl [word="u"] PridAtr* CenSred PridAtr* [word="pazxnxe"] KopGl

Претрага се може ограничити и на копулативни глагол иза предлошко-падежне конструкције. Следећим изразом тражимо предлошко-падежне конструкције које се налазе у склопу копулативног предиката и то испред копуле (80 релевантних резултата):

[word="u"] PridAtr* CenSred PridAtr* [word="pazxnxe"] KopGl

Следећи израз је неуспешан покушај тражења атрибутске функције јер многи од добијених резултата (107) нису релевантни:

[pos="N"][word="u"] PridAtr* CenSred PridAtr* [word="pazxnxe"]

15. а. *...онда „статус пре стандарда”. Сада је „статус без стандарда”. Не баш тако, али је статус у **центру пажње**. За дугорочну стабилност, ипак, стандарди су исто толико битни колико и статус.*
 б. *У првом и другом разреду основне школе у **центру пажње** је дете, малишани треба да анализирају своје поступке у одређеним ситуацијама, да размишљају...*

Циљано тражење апозитива следећим изразом даје укупно 9 резултата, од којих само један одговара траженој функцији:

[pos="PUNCT"][word="u"] PridAtr* CenSred PridAtr* [word="pazxnxe"] [pos="PUNCT"]

5. Класификација одбраних предлошко-падежних конструкција

5.1 Увод

У српском језику предлошко-падежне конструкције јесу конституентски облик именичких јединица које у њима стоје. Својом функционалном структуром предлошко-падежне конструкције стварају могућност за употребу именичких јединица у одговарајућим функцијама и значењима. Именичке јединице могу имати именичко, придевско и прилошко конституентско значење (Станојчић/Поповић 2000). Анализа употребе одабраних предлошко-падежних конструкција показала је да су њихова идиоматска значења првенствено, ако не и искључиво, придевска конституентска значења, са функцијама атрибута, копулативног предикатива, актуелног квалификатива и апозитива. Једна од функција именичких јединица са придевским конституентским значењем је и функција допунског предикатива.

„Допунски предикатив је именичка или придевска јединица која допуњава непрелазни или прелазни неправи копулативни глагол, чиме се њен садржај посредно приписује субјекту односно објекту.[...]стоји у облику номинатива или инструментала или у предлошко-падежној конструкцији за + акузатив” (Станојчић и Поповић 2000).

У *Граматици српског језика* (2000) Станојчића и Поповића глагол *налазити се* сврстан је у глаголе чије се значење мора конкретизовати допунском јединицом са одговарајућим прилошким значењем тј. прилошком допуном, за разлику од глагола *остати* који може градити конструкције са прилошком допуном, а може се сврстати и у неправу копулативне глаголе уз које стоји допунски предикатив. Према наведеној дефиницији, предлошко-падежне конструкције *при* + локатив и *под* + инструментал не могу бити допунски предикатив, али њихово значење у примерима под 1 није прилошко.

1. а. *Али и поред толиких невоља и даље сам остао **при** здравој памети.*
- б. *Како остати **при себи** и сачувати своје достојанство...*
- в. *...а већ се **под великим знаком питања** нашла даља исплата...*

Ипак, неке од анализираних предлошко-падежних конструкција имају неоспорно прилошко значење и функцију прилошке допуне, као у следећим примерима:

2. а. *...највише ме занима археологија нашега краја која је или слабо позната јер се налази **изван руке** или је девастирана....*
- б. *Прво су смењени сви руководиоци СДБ-а, а убрзо се **иза браве** нашао и цео бивши колегијум...*

5.2. Вишезначност

Неке од анализираних предлошко-падежних конструкција имају и идиоматска и неидиоматска значења, у складу са којима могу обављати различите функције у реченици, као што су функција именског копулативног предикатива.

катива у случају идиоматских значења и функција прилошког копулативног предикатива у случају неидиоматских значења.

3. а. Сви су **на леду**, у процесу реизбора. Сви су у в.д. стању.
- б. Група „3.” протекле недеље била је **на леду**. У хладној хали „Пионир”, од један час ноћу па све до зоре, сниман је спот за песму „Знаш ли шта је љубав”, коју Ј. Г. пева у дуету са оперским певачем Г. Д. Премда уме да клиже, Ј. је акробације и плес **на леду** препустила је другима.

У примеру 3б предлошко-падежна конструкција *на леду* јавља се у различитим окружењима и функцијама. Њено значење у функцији копулативног предикатива у првој реченици не може се поуздано разрешити на нивоу реченице, али се захваљујући ширем контексту може утврдити да је употребљена у неидиоматском прилошком значењу. Њено неидиоматско значење у функцији падежног атрибута уз именице *акробације* и *плес* сасвим је јасно у трећој реченици, а то би био случај и када шири контекст не би био доступан.

Идиоматска значења могу се јавити у лексичко-семантичком окружењу карактеристичном за неидиоматска значења, што значајно компликује задатак њиховог препознавања, као у следећим примерима:

4. а. **ВОЗЕ И ПОД „ПУНИМ ГАСОМ”** ОД јануара до септембра ове године полиција је зауставила 37.259 пијаних возача, од чега је највише било оних у стању средње алкохолисаности, њих 17.622 (од 0,5 до 1,2 мг/мл алкохола у крви)
- б. Деда **под пуним гасом** покушава да се упаркира...
- в. Девојке су већ била **под великим гасом** и отворено се набацивале „суседима”, а они су показивали све више интересовања, па су послали и флашу...
- г. Ради се **под пуним гасом!**

Може се претпоставити да се у примеру 4б ради о неидиоматском значењу ове предлошко-падежне конструкције, али сам исказ није сасвим једнозначан, посебно ако се овој предлошко-падежној конструкцији припише функција падежног атрибута. У примерима 4в и 4г јављају се два различита идиоматска значења. Идиоматска и неидиоматска значења предлошко-падежне конструкције у функцијама прилошке допуне и одредбе такође није увек једноставно разликовати.

5. а. Мотор се приближава генералној, иако нема плавог дима, или шта већ? Док сам нормално возио **под гасом**, није било пуно те прљавштине као сада.
- б. Иако је певач признао да је возио **под гасом**, односно да је попио две-три ракије, саобраћајци су му прогледали кроз прсте.

У примеру 5а предлошко-падежна конструкција *под гасом* има неидиоматско значење и функцију прилошке одредбе за начин (може се изоставити без обесмишљавања исказа), а у примеру 5б она има идиоматско значење и функцију прилошке допуне за начин (и не може се изоставити). У следећим

примерима предлошко-падежна конструкција *на леду* у функцији прилошке допуне има и неидиоматско (ба) и идиоматско (бб) значење:

6. а. *Не брините се, не стојимо **на танком леду!** :) Вода из језера у центру Златибора је у овом периоду испразњена...*
- б. *Актери који буду чинили ту политичку равнотежу морају да шва-те да ми стојимо **на танком леду**, да су попуцали сви насипи, јавних финансија, привреде...*

Као и у примеру 3б, за утврђивање идиоматског карактера предлошко-падежних конструкција у примерима 4а и ба неопходна је анализа текста на нивоу вишем од реченице.

5.3. Атрибутска функција

Предлошко-падежне конструкције у српском језику могу имати функцију падежног атрибута који се обично налази иза именице, дакле у постпозицији, мада се може наћи и испред именице, у препозицији, као у следећем примеру:

7. а. *Сусретљив, флексибилан, веома коректан и **од речи** човек.*

Око две трећине обрађених предлошко-падежних конструкција може се у свом идиоматском значењу наћи у функцији падежног атрибута са придевским значењем.

8. а. *О. ће гост бити и Ж. Ш., човек **без длаке на језику**.*
- б. *Згрозила сам се, али и помислила: „Она бато, па ти си још жена у **центру пажње!**”*

Прилошка и придевска значења падежног атрибута не могу се увек без дилеме разликовати. Падежни атрибут са придевским значењем одговара на питања: *какав?, од чега?, које врсте?* итд., а падежни атрибут са прилошким значењем (значењем места, времена, начина, узрока, циља итд.) најчешће се везује за апстрактне именице (Станојчић/Поповић 2000). Следећи примери задовољавају оба критеријума, мада је начинско значење ипак слабије од квалитативног:

9. а. *Крајње је време за разговор **без длаке на језику**...*
- б. *На жалост, живот у **центру пажње** једноставно је постао превише за њу, а као резултат тога она је постала зависник од илегалних супстанци.*

5.4. Модификација предлошко-падежне конструкције

Прилози који одређују интензитет особине означене предлошко-падежном конструкцијом модификују 17 од 30 обрађених предлошко-падежних конструкција.

10. а. *Кад слушам оперу ја сам сасвим **изван себе!***

- б. *Јел ви сви можете да схватите, да је њен правни статус био потпуно под знаком питања?*
- в. *Али поред ових природних феномена, Флорида је једно од места у Америци где су погубљења веома на цени.*
- г. *Хвала ревизорима, али нису сасвим у праву.*

Прилози за количину који реализују значење интензитета (Ристић 1990) модификују 23 предлошко-падежне конструкције из истог скупа.

- 11. а. *Био сам мало изван себе.*
- б. *У овом тренутку судбина новог броја билтена је по мало под знаком питања...*
- в. *Могу Вам рећи, драга Ведрана, да су псовке доста на цени.*
- г. *Али, онај ко је мало у праву, уистину није у праву.*

Међу њима су и предлошко-падежне конструкције које подлежу модификацији прилога за количину, али не и модификацији прилозима који одређују интензитет особине:

- 12. а. *И дакле, налазимо се ту мало између чекића и наковња.*
- б. *Само да знате да А&С нису ни мало с' раскида што се гадости тиче.*
- в. *То је ствар која је тренутно мало у средишту пажње.*
- г. *Мада је, и овај возач трамваја, мало „под гасом”.*
- д. *Ја сам ту мало на чуду...*

Ипак, изузимајући бројне примере употребе прилога *мало* уз предлошко-падежну конструкцију *под гасом*, мали је и број примера појављивања прилога за количину уз ове предлошко-падежне конструкције. Примери модификација прилогом нису пронађени ни за следеће предлошко-падежне конструкције из нашег скупа: *иза браве, без кучета и мачета, без куће и кућишта, у дуговима до гуше, ни до колена, у голој води*.

Особина изражена предлошко-падежном конструкцијом може се истаћи речцама, које су по функцији сродне прилозима (Станојчић/Поповић 2000).

- 13. а. *Е сад сам стварно изван себе.*
- б. *Овај човек је стварно потпуно у праву.*

У примеру 13б речца *стварно* истиче или интензитет особине, односно значење прилога *потпуно*, или саму особину, односно значење предлошко-падежне конструкције *у праву*.

За само две предлошко-падежне конструкције из нашег скупа (*иза браве и без куће и кућишта*) нису пронађени примери ни истицања ни одређивања интензитета њима означених особина. Овде изнети резултати се, наравно, не могу сматрати коначним.

5.5. Модификација унутар именичких јединица

У неким од разматраних предлошко-падежних конструкција, именичка јединица може се од обавезне именице проширити у именичку синтагму у оквиру које се могу јавити придевске јединице у функцији придевског атрибута.

14. а. Улазак коалиције XXX и YYY у парламент и даље је **на веома танком леду**, јер их од силаска испод цензуса дели само 48 гласова!
- б. Ђ. је своју класу потврдио баш у моментима **на најшљакатијим иглама**.
- в. Гледао ме је у **потпуном чуду** и рекао: „Ја ово први пут чујем”.
- г. Док је могао, силио се је, да јој вазда што лиепо и похвално рече о Т., јер је видео, да је она у великој жалости **и на правом чуду**...
- д. Били смо **на великом чуду**, али смо процијенили да би била лудост напасти у том односу снага.
- ђ. Јесмо ли ми који нисмо били **иза њихове браве** имали зивот достојан човека? А он се жали на услове у Хагу!!!
- е. Џ. је **под великим упитником** за трећи меч.
- ж. Свиђа ми се јако студио ОМ јоге, али ми је баш **изван сваке руке**, треба барем сат времена до тамо.
- з. Премијер је човек **од чврсте речи**, шта обећа то и испуни.
- и. Ако неко жели да га пљује, томе не треба придодавати значаја јер нико од њих не може ни **до његових колена** да добаци, а камо ли изнад.
- ј. Умро је **без пребијене паре** због неких лоших пословних одлука.
- к. Пропутујте свет **без цједне паре**.
- л. Међутим, овде је изгледа случај да талентовани и врсни уметници живе и умиру скоро **без цједне пребијене паре**.
- љ. Помпеј је био у **потпуном праву**, када је приступио напуштању Града, јер је његова одбрана у новонасталим увјетима била тешко одржива.
- м. Не желим рећи да га је **при пуној памети** упуцала него да је мало чудно...

У другом типу предлошко-падежних конструкција именичка јединица мора бити именичка синтагма, чији зависни члан има функцију рекцијског падежног атрибута или падежног атрибута са придевским значењем. И уз центар синтагме и уз њен зависни члан могу се јавити придевске јединице у функцији придевског атрибута (чак и за конструкцију *под знаком питања*, супротно очекивањима), али, судећи по добијеним резултатима, никада истовремено.

15. а. Једна грамзива, похлепна и бескрупулозна а друга понижена и гладна, **на самом измаку снага**.
- б. Весну дочекују **на измаку животних снага**. И сваки пут се радују кад она убије Морану.

- в. Његово учешће на утакмици је под великим знаком питања.
- г. ...будућност опстанка тог народа на том простору је под знаком великог питања.
- д. Врло често је у самом центру пажње.
- ђ. Европа ће бити у центру светске пажње.

Именичка јединица трећег типа предлошко-падежних конструкција јесте именичка синтагма чији је зависни члан предлошко-падежна конструкција у функцији падежног атрибута са прилошким значењем. Центар синтагме је именица уз коју се могу јавити придевске јединице у функцији придевског атрибута. Пронађен је само један пример јављања придевске јединице у функцији придевског атрибута у зависном члану синтагме (16в).

- 16. а. Ево шта сам им рекао без иједне длаке на језику, без увијања и натезања.
- б. Најискреније, без икакве длаке на језику...
- в. ...ја сам човек без длаке на свом језику...

Као четврти тип можемо издвојити предлошко-падежне конструкције у којима се јављају две именичке јединице у напоредном односу, а на основу добијених резултата може се рећи да ове две именичке јединице могу бити две именице, именичка синтагма и именица или две именичке синтагме, при чему именичка синтагма може садржати придевске јединице у функцији придевског атрибута.

- 17. а. Готово без икакве куће и кућишта, стално помјеран са својих тренутних насеобина, убого и јадно је животиарио, саображавајући се каткад природи...
- б. Ти си између тог чекића и наковња.
- в. У посљедњу четвртину се ушло изједначено 6:6, но тада наша игра почиње личити на игру без икакве главе и репа.

5.6. Степен аутономије именичке јединице у идиоматским предлошко-падежним конструкцијама

Потенцијално идиоматске тј. смрзнуте предлошко-падежне конструкције могу бити праћене зависном реченицом која се односи на именичку јединицу у датој предлошко-падежној конструкцији, што указује на релативну аутономију именичке јединице и одмрзавање или непотпуно смрзавање одговарајуће предлошко-падежне конструкције (Машонис 2016). Претрагом корпуса СрпКор2013 нису добијени примери овакве употребе одабраних предлошко-падежних конструкција, па је даља провера вршена Google претрагом. С обзиром на то да се и упитно-односне заменице (*ко, који, колики, какав, чији, шта*) могу јавити у зависном падежу (*којих* итд.) или предлошко-падежној конструкцији (*од којих* итд.), исцрпна обрада свих релевантних упита у Google претрази није овом приликом урађена. Обрађени су само упити за које су се, према интуицији, могли очекивати некакви резултати. За сада је у само 10 од 30 обрађених предлошко-падежних конструкција примећен од-

ређени степен аутономије именичке јединице. Број релевантних резултата, међутим, веома је мали у поређењу са бројем резултата добијених за сродне конструкције неидиоматског карактера, па се нађени примери не могу узети као поуздан показатељ тенденције ка одмрзавању тј. непотпуном смрзавању. На пример, претрага за упит "...у дуговима до гуше која...", којим је тражена односна реченица за именицу *гуша*, није дала никакве резултате, док је упит "...у дуговима до гуше које...", којим се тражи односна реченица за именицу *дуг* дао 6 релевантних резултата (без понављања). Упит "...у дуговима које..." даје 2.020 резултата (углавном релевантних, али са понављањем).

18. а. *А, привреда, је, господо, у дуговима до гуше, које не може ни сада да исплати, а камоли за 6 месеци.*
- б. *Већина домаћих компанија грца у дуговима које тешком муком или уопште не може да врати.*

5.6. Предлози супротног значења

Именичка јединица употребљена у одговарајућем падежу и уз одговарајући предлог може формирати предлошко-падежне конструкције супротног значења (Машонис 2016), као у случају израза *при себи* и *изван себе* из почетног скупа. И неким другим изразима из почетног скупа могу се прикључити њима супротни изрази:

19. *у центру/средишту пажње* → *(из)ван центра/средишта пажње*:
 - а. *Иако је успео да остане **ван центра пажње** неколико година, свет никада није заборавио човека који је решио нерешив проблем из математике.*
 - б. *Шале су заправо облик агресије и надметања. Зато ће мушкрати покушавати бити духовити увијек кад се осјећају угроженима и **изван центра пажње**.*
 - в. *Нашавши се поново **изван средишта пажње** госпође М., Д. је наставила да сањари.*
 - б. *Према Б. портпаролу Д. Ш., бивши амерички председник цени позив, али је одлучио да остане **ван средишта пажње**.*
20. *при памети* → *(из)ван памети*
 - а. *То је **изван памети**, воде нас у пропаст!*
 - б. *Д.: **Ван памети** је да не одемо у Рио!*
21. *изван руке* → *под руком и на дохват руке*
 - а. *Они не користе класичне удараљке, већ у инструменте претварају све шта им је **под руком**: поклопце од канти, метле, џакове песка.*
 - б. *Практично сам имао дуплу круну **на дохват руке**.*
22. *без длаке на језику* → *с(а) длаком на језик*
 - а. *Не видим да је у овом тексту ико оценио М. као непоштену или **са длаком на језику**.*

23. *без главе и репа* → *с(а) главом и репом*
 а. *Филм ми је одличан, коначно комедија са главом и репом...*

6. Закључак

У овом раду смо представили прелиминарну студију једне класе полилексичких јединица. Одабрали смо 30 примера предлошко-падежних конструкција са придевским конституентским вредностима и обавили претрагу Корпуса савременог српског језика да бисмо анализирали њихова различита значења, функције, модификације којима подлежу, место копуле као и редослед именичких јединица. Обављена анализа је показала да су идоматска значења одабраних предлошко-падежних конструкција готово искључиво придевска конституентска значења са функцијама атрибута, копулативног предикатива, актуелног квалификатива и апозитива. На основу добијених резултата закључујемо да се одабране предлошко-падежне конструкције с придевским конституентским значењем, а вероватно и друге предлошко-падежне конструкције истог типа, могу класификовати у односу на своју вишезначност (више идиоматских значења, идиоматско и неидоматско значење), атрибутску функцију, дозвољене спољашње и унутрашње модификације као и степен аутономије именичких јединица у саставу идоматске предлошко-падежне конструкције.

Добијени резултати ће омогућити систематизовање информација о предлошко-падежним конструкцијама и њихово формално представљање што треба да води ка развоју специфичних електронских речника чији ће формат бити прилагођен самим конструкцијама, на пример, коришћењем коначних аутомата уместо линеарног формата. После тога би се одабрани приступ могао применити и на друге врсте полилексичких јединица.

ЛИТЕРАТУРА

- Витас 2008:** Душко Витас, „Формална структура одреднице у речнику српског језика”, у: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад: Матица српска; Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 57–68.
- Болдвин/Ким 2010:** Timothy Baldwin and Su Nam Kim. "Multiword Expressions" In Nitin Indurkha and Fred J. Famerau (eds.) *Handbook of Natural Language Processing*, Second Edition, CRC Press, Boca Raton, USA, pp. 267–292.
- Грос 1986:** Maurcie Gross. „Lexicon-Grammar: The representation of compound words” In *COLING*, pages 1–6, Bonn.

- Калиска/Уланд 2014:** Agnieszka Kaliska and Harald Ulland. "A contrastive analysis of prepositional post-copular Multi Word Units in French, Norwegian and Polish " In Poster presentations at 2nd general meeting of Parse-me COST action, Athens, 10–11 March 2014, <http://typo.uni-konstanz.de/parseme/index.php/2-general/72-plenary-poster-presentations-b-athens-10-march-2014>.
- Крстев 2008:** Cvetana Krstev, *Processing of Serbian – Automata, Texts and Electronic dictionaries*. Belgrade: Faculty of Philology, University of Belgrade.
- Марковић 2016:** Алаксандра Марковић, „Падежи и предлошко-падежне конструкције са квалитативним значењем у савременом српском књижевном језику (семантичко-синтаксичка анализа)”, необјављена докторска дисертација, Филолошки факултет, Универзитет у Београду.
- Машонис 2016:** Peter A Machonis, "Variability of *be Prep* frozen expressions: 'At-sea' inspection schemes to 'in a haze' that's invading my brain." *Linguisticae Investigationes Supplementa*, vol. 32, p. 125–140.
- Ристић 1990:** Стана Ристић, *Начински прилози у савременом српскохрватском језику: лексичко – граматички приступ*, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 9, Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Саг и др. 2002:** Ivan A. Sag, Tymothy Baldwin, Francis Bond, Ann Copestake, Dan Flickinger. "Multiword Expressions: A Pain in the Neck for NLP." In *Proc. of the 3rd International Conference on Intelligent Text Processing and Computational Linguistics (CICLing-2002)*, Mexico City, Mexico, 1–15.
- Станојчић и Поповић 2000:** Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Граматика српскога језика: уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Cvetana Krstev & Marija Pantić

CORPUS ANALYSIS OF SOME PREPOSITIONAL PHRASES AND THEIR REPRESENTATION IN THE ELECTRONIC DICTIONARIES OF SERBIAN

Summary

This paper considers multiword expressions and the implications of their specificity for natural language processing, as well as the method and the problems of their representation in the electronic dictionaries that should support such processing. The particular focus of the present study is on prepositional phrases that perform adjectival functions. For the purpose of examining their features and potential classification, a corpus analysis was conducted on a sample of 30 prepositional phrases, the structures of which could then be classified into four models. The results obtained should enable the creation of electronic dictionaries in the format suited to the nature of prepositional phrases.